

LOS BOLOS Y DELLOS XUEGOS INFANTILES EN LA POLA (SIERO)

*Juan José Domínguez Carazo &
Nacho Fonseca Alonso*

LOS BOLOS

Pa falar de los bolos en Siero, empezaremos per dalguna de les distintes modalidaes d'esti xuegu. Como bien diz Tino «El Carbo», yera un xuegu fácil de praucicar, madera había abondo en tolos llugares y al llau de les ilesies una pequeña esplanada. Material y sitiú taben servíos. Tamos falando d'hai cien años. Los chigberos, que siempre fueron mui aviespaos, vieron el negociu y empezaron a poneles lo más averao a la barra del negociu. Primero apuestas d'un pitu, una caxa sidra... pa llegar a mediaos de la decada del sieglu XX a xugase más nun día que'l presupuestu pal añu del equipu fútbol más caru del conceyu, el Siero. Apostábase a too: ganador de la partida, quién facía más bolos, si se mataba o non una mano alta... Como diríamos güei: a si llueve o si nun llueve. Entrando nel mundu de los bolos, tamién les engataes de dexase perder o d'amenaces personales a un xugador si nun ganaba una partida, pola dulda de que tuviere compráu yá'l resultáu. Yeren d'asustar les cantidaes escomanaes de dineru que se xugaben n'apuestas, bien ente los mesmos xugadores o per fuera, ente la xente que diba a ver les partíes. Yeren cantidaes astronómiques pal poder adquisitivu de la epoca.

La modalidá de los bolos en Siero ye la cuatreada. La cuatriada espárdese pela fastera del centru d'Asturies, algamando dende Xixón a Llaviana o hasta la llende con Lleón, y hasta Posada de Llanes y Cabrales, pela fastera este. Pel occidente, la modalidá de la cuatriada llega a Balmonte. Siero, xunto con otros conceyos como Llangréu caltién una vieya y prestixosa tradición de grandes xugadores de cuatriada. Como ye conocío, Asturias tien unes cuantes modalidaes de bolos dixebraes de la cuatriada y mui estremaes en too d'ella (carauterístiques de la bolera, tipu y

tamañu de les boles, forma y númeru de bolos, normes del xuegu, etc. D'ente elles, son de sobra conocíes el birlu o bolu palma pa la zona oriental y el bolu de Tinéu na parte de Tinéu y Cangas del Narcea, pa la Occidental. Estes y delles modalidaes más tán recoyíes y reconocíes pola Federación Asturiana de Bolos.

Casu llamaderu ye qu'en Siero (antiguu Parque Principado) había una de les poques boleres americanes o *bowling* que pertenecieron un tiempu a la Federación Asturiana de Bolos, como tamién la petanca. Güei estes modalidaes tienen ya'l so destin xebráu de los nuestros bolos.

Hai años yera mui común llevar al fíu o al nietu a ver dalguna partida de bolos. La presencia nel conceyu d'esta modalidá de deporte tradicional yera mui importante, y podría dicise que teníamos una bolera polo menos en cada parroquia de Siero, llegando a tar rexistraes ciento ventiún boleres nel nuestro conceyu. Los firmantes d'esti trabayu conocimos en La Pola estes boleres:

La bolera de Pepito Moro, que yera cubierta tanto nel tiru como nel castru y que tenía una pequeña grada pal públicu. Pepito tenía fama de ser mui llistu organizando partíes con apuestes, y dizse que yera un maestru en preparar el castru pa que la bola botare más o menos según los xugadores que visitaren esi día la bolera.

La bolera de Pepito pasó después a Vicente. Tando ya Vicente al frente del negociu, yera normal col buen tiempu que dellos rapazos de La Pola pasaren pela bolera a xugar un porru de cerveza con gaseosa. Tampoco yera nada raro que'l perdedor, que tenía que pagar el porru de la cerveza por perder la partida, saltare la muria de la bolera en vez de salir pel chigre y pagar, y se diere a la fuga pelos praos del llau del rebuscu, bien cerquina de la plaza cubierta. La calidá de munchos xugadores aficionaos que pasaben pela bolera a echar una partida yera en delles ocasiones más bien baxa. Esa falta de calidá yera la razón de que dalguna bola pasare penriba del teyáu del castru, y fuere a parar al patiu d'Eusebio «El Roxu», col cabréu correspondiente d'Eusebio.

Aquellos branos, si'l día nun taba p adir a bañase al ríu, pol preciu de dos o tres porros de cerveza podía pasase una prestosa tarde xugando a los bolos.

Otra bolera de La Pola yera la de Luis «el de la bolera» y Maruja, que tamién teníen chigre, bolera y fragua na cai Pedro Vigil, al llau la casa conceyu. Esta bolera yera descubierta tanto nel tiru como nel castru y yera puntu d'alcuentru de persones y pareyes, pola so situación nel centru La Pola y al llau del parque.

Una tercera bolera de La Pola taba onde ta güei la ferretería de Comercial González, y yera propiedá de la familia de Rogelio «El Frejola» esta bolera dexó de tener actividá a mediaos del sieglu XX.

La Pola tuvo otros dos boleros más recientes. Una d'elles, detrás de la vieya casa de cultura Fausto Vigil, usábase sólo en partíes de sonadía durante les fiestes o con motivu de dalgún tornéu d'altor.

La otra taba nel patiu de les escueles antigües. Esta bolera yera mui prestosa pol so ambiente familiar. En cuantes a la so estructura, tenía yá el tiru y el castru cubiertos.

Na actualidá, la mayoría de les boleros del conceyu son municipales, y ye de destacar la iniciativa de potenciar los bolos nos colexos, cola creación de boleros y l'averamientu d'escolinos a esti deporte autóctonu.

En La Pola celebrárense grandes finales de campeonatos d'Asturies ente l'añu 1971 y el 1975. Daquella, los xugadores polesos taben esparcios en distintes peñes de munchos llugares, ensin que la Pola tuviere una peña bolística. Esto fizo qu'hubiere grandes protestes d'otros llugares de bolos, por dar a La Pola que nun tenía peña la organización de grandes campeonatos. Arriendes d'ello, nel añu 75 del sieglu pasáu fórmase la Peña Siero, que foi'l raigón de l'actual Peña «El Bichi» y que s'asitiaba na bolera del patiu de les escueles.

Entós llegó'l crecimentu urbanísticu y la querida bolera del patiu de les escueles, después de venti años de vida, dexó'l so sitiú a la construcción de pisos. Esta bolera tenía'l so pequeñu bar social, qu'atendíen los socios y dexó un prestosu recuerdu y un emponderamientu de buena bolera ente los munchos xugadores que pasaren per ella. Tenía pa enriba la ventaya de la buena situación que tien La Pola pa xugadores que vivan en Xixón, Uviéu, Nava o les cuenques del Nalón y Caudal.

Agora queden funcionando en La Pola dos boleros. Una ye la que ta al llau de la casona-palaciu del marqués de Santa Cruz, que ye mui afayadiza pal publicu pola so situación y cercanía. Tien la torga de que nun tan cubiertos nin el tiru nin el castru.

La otra bolera qu'hai güei en La Pola ye la que ta asitiada xunto a la residencia del ERA. Ye una especie de «Maracaná» de les boleros, con sitiú pa 542 persones sentaes y unes cuantes más de pie. Por falar de dalguna crítica a esta bolera, dicir qu'hai quien la atopa bastante desanxelada y más asemeyada a un hangar p' aviones qu'a una bolera asturiana.

Esta macrobolera estrenóse con una partida ente Bernardo, de la Peña Nor-eña, y Juan de la Peña «La Güeria de Llavianana». Bernardo ganó esta partida d'aniciu de la bolera y foi'l ganador del coche que taba en xuegu nel premiu. Al actu d'inaguración de la bolera, el dos de payares de 2009 asistieron, ente otros

muchos espectadores, Juan José Corrales, que yera daquella alcalde de Siero, Noemí Martín como consejera de Bienestar Social, l'alcalde de Noreña, Cesar Movilla, y Faustino Álvarez, que yera xerente del ERA.

Hoy considerense boleres oficiales en Siero, y dende la creación de la Federación Asturiana de Bolos en 1961, a toles que tienen peña bolística federada. Son estes: Lieres, Collao, Carbayín Alto, Carbayín Baxo, La Pola, La Carrera, El Berrón, Granda y Llugones.

La Peña d' «El Chalupu» tien posiblemente la bolera más antigua d'Asturies na actualidá.

Amás de les boleres nomaes, hai otres boleres particulares, asina como otres más, como yá se dixo, que se ficieren en delles escueles del conceyu col oxetivu de facer cantera ente los escolinos y averalos asina a esti vieyu deporte tradicional.

Siero foi siempre tierra de grandes xugadores de bolos. De toos ellos el más nomáu foi Cajetilla, que morrió en 1949 y del que tovía se sigue falando güei. Cajetilla yera un xugador c ompletu, lo mesmo pa la mano que pal pulgar. Cajetilla tenía munches veces prohibió el tirar pa la mano, al ser tan buenu y poner un tanteu tal altu, la xente nun s'atrevía a tirar al velo imposible de superar. Podríamos dicir d'él que foi una lleenda d'esti xuegu.

Otru de los grandes xugadores de bolos de Siero foi Lisardo García Villa «El Abuelo» casáu en Llorianes (Valdesoto), que xugó a los bolos hasta de bien mayor. Tolos años se fai en La Pola pel Carmín un campeonatu de bolos a la so memoria.

Desiderio de Pumarabule, El Roxu de la Cabaña, Paniceres de Valdesoto, Morica de Santolaya, Pedro de la Peña El Chalupu, Ramiro, o Tino Vigil «El Carbo» son dalgunos de los xugadores nomaos de Siero.

Un antiguu alcalde de La Pola, Julio Noval, que tamién yera un destacáu xugador de bolos, foi el qu'aportó a esti xuegu tradicional la colocación del «flexe» nel llímite del castru. Como ye sabío, la bola que toca'l suelu enantes del «flexe» nun puntuá nada.

La puntuación nel xuegu de la cuatriada va dende 0 a 26 como puntuación máxima. Cuenten que fai unos pocos años fízose una tirada de 23 puntos na bolera del Chalupu.

El xuegu de lo bolos sigue en continua evolución. Boles de toles midíes y materiales, dende la madera d'ancina al teflón. L'ancina ye mui bueno pa los bolos y algo peor pa les boles por mor del pesu.

El reglamentu de toles variedaes del xuegu de los bolos ta recoyíu pola federación d'esti deporte autóctonu, que recueye aspeutos como característiques y midíes de la bolera, forma y midíes de los bolos, tamañu forma y pesu de los bolos,...

Los bolos asturianos, gracias al Principáu d'Asturies cola so política de proxección de deportes autóctonos y a la Federación de Bolos, llegaron a tener gran espardimientu per Arxentina, Méxicu, Venezuela y Chile. N' Europa hai buena presencia en Bélxica y Suiza.

Ye de reconocer el llabor de los centros asturianos que faen de veladores d'este difícil, vieyu y guapu deporte y faen caltener les tradiciones asturianes con gran pureza y daqué de señaldá. El nuestro informante pa esti tema de los bolos foi Tino Vigil «El Carbo»

DELLOS XUEGOS INFANTILES EN LA POLA (SIERO)

Les pibitines

Les caniques, banzones o boliches conocense en La Pola col localismu de *pibitines* que tamién se pue sentir col nome apocopáu de *pibis*.

Les pibitines son de barru, pintaes de distintos colores, o de piedra, más pequeñes y más dures y resistentes. Si son de cristal coloreáu son yá *pibitones*. Son tamién pibitones les pequeñes esferes d'aceru sacaes de los rodamientos que se consiguen nos talleres mecánicos. La tienda especializada na venta de *pibitines*, como na venta de toles coses (cromos, sorpreses, peonces, petardos, caretos d'Antroxu...) rellacionaes con intereses de diversión de la reciella, yera Casa La Guaxa, na cai Marquesa de Canillejas.

El gua

Dientro del xuegu de les pibitines, la variedá más practicada ye la del *gua*. Conozse como *gua* tanto'l pequeñu furacu nel qu'hai que meter la *pibitina* como'l nome del propiu xuegu. La superficie de delante les antigües escueles, actual Colexu d'Educación Infantil Peña Careses, qu'a finales de los cincuenta y principios de los sesenta del sieglu pasáu yera de tierra, y el patiu del colexu, taben estraos de *guas* que facíamos pa xugar a les pibitines mientres yera la hora d'entrar pa la escuela.

Pa xugar al gua ye bastantina con dos xugadores. Empieza'l xuegu tirando cada xugador la so pibitina dende una distancia d'unos tres metros pa ver quien la dexa más cerca del gua. El que lo llogra ye'l qu'empieza'l xuegu.

Esi xugador, colocando la so pibitina ente los deos pulgar y corazón o índice y pulgar, llánzala a que choque cola pibitina del otru xugador. Son tres los golpes siguios que tien que dar la pibitina na del rival y, arriendes d'ello, tres los llanzamientos que va encadenando'l xugador que tien el turnu. El primeru llámase «primera», el segundu «pie», y namás será buenu si ente les dos pibitines cabe'l pie del xugador depués del choque de les pibitines. El tercer golpe llámase «sola». Depués de llograr el tercer golpe, el xugador tien que meter d'un llanzamientu namás la so pibitina nel gua pa poder ganar el xuegu. Si fallare, porque la so pibitina nun contactó cola del otru xugador, pasará-y el turnu a esi segundu xugador pa que seya él el que tire agora.

Cuando'l suelu tien dalguna piedra o palu que seya un estorbu pa que la pibitina del que tira puea golpear ensin torgues la del otru xugador, el xugador que llanza pronuncia n'alto la pallabra «fresques», lo que-y permite llimpiar el suelu quitando eses piedras o palos qu'estorben un buen llanzamientu.

Si enantes de dicir esa pallabra ye l'otru xugador el que diz la pallabra «puerques», o tamién la pallabra «quietes», el llanzador nun pue quitar eses torgues y tien qu'arreglase p'acerta-y a la pibitina del otru xugador ensin poder llimpiar les torgues que puea tener el suelu.

El triángulu

Márcase nel suelu con un palu un triángulu y les o los xugadores coloquen sobre les llinies una o más pibitines caún d'ellos, que saquen de la bolsina de tela que-yos ficiera la güela o la madre pa guardaes. Dende una distancia marcada también nel suelu, los xugadores tiren caún el so pibitón y ganen pa ellos les pibitines que llogren sacar de les llinies del triángulu. Esta varieda del triángulu yera más practicada poles rapacines que polos neños que yeren más xugadores de *gua*

Carreres de pibitines

A principios de los años sesenta del sieglu pasáu, nel parque de La Pola, al llau del palaciu del marqués de Santa Cruz, había un requexu con arena de la playa

mui afayadizu pa diseñar una especie de circuitos con carreteres, puentes y túneles, fecho too ello cola arena. Nesi circuitu xugábamos a carreres de pibitines usando unes de plásticu que, amás de novedoses, yeren les meyores pa esi xuegu concretu por ser mui llixeres.

Pa que nun atayare la pibitina d'un xugador nuna curva, un de los otros xugadores colocaba la so mano estirada y apoyándose en suelu pela parte fuera d'esa curva, impidiendo asina esa posibilidá d'atayar del xugador que participaba na carrera nesi momentu.

L'escamuchón

Cuando un pibitón de un participante llogra sacar del triángulu unes cuantes pibitines, garra la fama de ser un pibitón escamuchón, y esi prestixu fai qu'otros xugadores intenten facese con él negociando col so propietariu un cambiu por tres o más pibitones o por cromos, o por ... (*Cambióme un pibitón mui escamuchón por tres de cristal y cinco cromos...*)

L'axetivu *escamuchón* o *escamuchona* aplícase tamién a aquel xugador o xugadora que, pol so buen facer, ye especialmente hábil en ganar pibitines nel xuegu (*Nun xuegues con Pedro que ye mui escamuchón...*).

Les chapas

Pa xugar a les chapas necesítase en primer llugar una superficie llisa, en xeneral una cera. Nesa superficie llisa, píntase con xiz o con un cachu de lladriyu rotu un percorríu, d'unos diez centímetros d'anchor ente les dos llinies que lu llimiten, que termina nuna meta. Nesi percorríu ye normal acutar dellos cachos (pinchazos) y marcalos con una cruz. Si la chapa d'un xugador cayere nún d'esos cachos considérase qu'esi «ciclista» representáu na chapa tuvo un pinchazu y ta polo menos una tirada ensin poder avanzar. Nes curves del percorríu ye normal que los xugadores, que nesi momentu nun tán tirando, coloquen les manes pa impedir qu'ataye la chapa del que ta xugando nesi momentu.

Pa da-yos a les chapas más estabilidá sirve'l pelleyu d'una naranxa, que s'encaxa a midida nel güecu de la chapa, asina la chapa pesa más y ye más estable pa xugar. Les chapas yá más preparaes llevaben embaxo la cara d'un ciclista famosu recortada d'un cromu. Enriba d'esi papel de cromu cola cara recortada diba un cristalín, sacáu d'un cachu de cristal rotu, al que se-y daba primero la forma'l

güecu la chapa y yá pa dexala terminada, zarrábase'l borde de contactu del cristal y la chapa con una tirina masilla.

Churro

Hai dos equipos d'un mínimu de tres componentes y un máximu de cinco o seis caún d'ellos. A ún de los equipos (A) tóca-y «quedase» y al otru equipu saltar enriba'l llombu de los que se queden. Otru neñu, conocíu como *la madre*, ye'l que conduz el xuegu. La *madre* colócase de pies cola espalda apoyada nuna paré. El primer neñu del equipu (A), que nun-y toca saltar, apoya la cabeza a l'altura de la barriga del que fai de *madre* y doblando'l cuerpu en forma de «L» pela so cintura, gárrase a la cintura de la *madre* colos dos brazos. El que fai de *madre* tapa coles manes los güeyos d'esi primer neñu del equipu (A) al que-y toca quedase. Los otros compañeros d'equipu van encaxando col compañeru que tienen colocáu delante cola so mesma posición y garrándose a los sos muslos colos brazos.

Los neños del otru equipu (B) van saltando y quedando sentaos enriba les espaldes de los compañeros del equipu que-y toca quedase (A). Cuando saltaron yá toos, el primeru que lo fizo coloca una d'estes tres posiciones que ve namás la madre: *churro*: les dos manes xuntes; *media manga*: una mano apoyada a l'altura del coldu del otru *brazu*; *manga entera*: una mano apoyada a l'altura del hombreru del otru *brazu*. El que fai de madre pregunta al altu la lleva: «¿*churro*, *media manga* o *manga entera*?». El primer neñu del equipu (A), que, como yá se dixo, tien los güeyos tapaos poles manes del que fai de madre, diz el nome d'una de les tres posiciones posibles. En casu d'acertar el neñu del equipu (A), l'equipu (B) que saltaba, pasa agora a quedase y si nun fuere asina siguen les coses como taben pal siguiente xuegu.

Nesti xuegu nun yera fácil caltener 'equilibriu pa los neños que saltaben enriba, por eso, pa nun cayer, solíen enganchase con una pierna a la pierna del que taba debaxo. Eso llamábase facer «llave» y nun taba permitío.

Tamién yera frecuente que'l que saltaba cayere a propóscitu ente la cabeza d'ún de los de debaxo y el culu del que diba delante. Entós yera fácil que per esi llugar rompiere la xuntura de los de debaxo, que perdíen esi xuegu por «abrise».

Toro por la letra

Hai un xugador A que queda en posición medio flexonada pela cintura. El primeru de los demás xugadores diz al altu la lleva. «*Toro por la letra*...» y

escueye una lletra. Vamos suponer que la lletra escoyida ye la «s». Darréu, salta penriba del xugador que se queda, apoyando les manes na so espalda pa saltar diciendo una palabra qu'entame per «s». por exemplu «sapu». Darréu van saltando tolos demás diciendo tamién una pallabra qu'entame pela lletra escoyida («s») y ensin repetir ninguna pallabra. Si dalgún xugador repitiere palabra o dixere una pallabra que nun coincida cola lletra escoyida pol primer saltador, quedaría nel llugar del xugador A. Depués de saltar l'últimu xugador, el xugador A, que se ta quedando, coloca les manes cerca del todiyu d'esi últimu xugador. El primer saltador, que ye'l qu'escoyó lletra y que fai de director del xuegu empieza entós un discursu ensin sentíu dengún nel que va filvanando una riestra de pallabres, hasta que pronuncia la pallabra «toro». Nesi momentu, el xugador A intenta garrar coles manes la pierna del últimu saltador y esti intenta que nun lo llogre. El que nun consiga'l so propósitu quedarase otra vez nel siguiente xuegu.

L'ancla

Pa xugar al ancla ye necesariu un llugar húmedu o llamarguizu. Ye por ello polo qu'esti ye un xuegu d'iviernu. Lo normal ye que participen dos xugadores.

Cada xugador prepara la so ancla pa poder xugar. L'ancla faise con un palu rectu, d'unos cincuenta o sesenta centímetros y un grosor asemeyáu al del palu d'una escoba que se corta nuna sebe o nuna caña baxa d'un árbol. Esa ancla afilase bien cola navaya pa qu'espete bien na tierra o prau llamarguizu que ye l'escenariu del xuegu.

El xugador qu'entama'l xuegu llanza con fuercia l'ancla a espetala nel suelu llamarguizu, garrándola pa ello pel estremu non afiláu del palu, de la mesma forma que fadríamos pa espetar un cuchiellu o una navaya.

L'otru xugador fai agora lo mesmo que'l so compañeru de xuegu, intentando non solo espetar nel suelu la so ancla, sinón que, al facelo, l'ancla propia, na so trayectoria, tire al suelu la del compañeru que yá taba anclada.

Si lo llograre, garrando nuna mano la so ancla y na otra mano l'ancla del otru xugador, aventaría lo más lloñe posible l'ancla rival (llamábase «mandala a Roma»), golpiándola pa ello cola ancla propia. Depués, mientres l'otru xugador sal corriendo a recuperar la so ancla, el xugador que va dominando'l xuegu, pa ganar el primer puntu, tien qu'anclar (espetar) tres veces la so ancla enantes de que'l rival recupere l'ancla desplazada y la espete nel sitiü del xuegu. L'otru xuga-

dor va corriendo a buscar la so ancla y tien que llegar con ella al llugar del xuegu y espetala enantes d'esos tres veces del so rival pa impedir el primer puntu.

El pinchu

Participen nesti xuegu dos xugadores y fai falta pa poder xugar un suelu de tierra ensin yerba nin piedres y nel qu'espete bien una navaya.

Nesi suelu peláu y húmedu, pa qu'espete bien la navaya, márcase un rectángulu de tamañu variable, pero que, más o menos, podría ser de dos metros de llargu por metru y mediu d'anchu. Esi rectángulu divídese pela metá en dos partes, una pa cada xugador.

El xugador A, qu'anicia'l xuegu, llanza la navaya dende'l so terrén a espetala nel terrén del otru xugador. Si llogra facelo, ensin salir del so campu, fai cola navaya una llinia recta nel sentíu que marca la propia fueya que va llimitar un cachu de terrén de la parte del otru xugador. Esi cachu axúntase agora al terrén del xugador A, que va seguir llanzando la navaya, siempre colos pies na so parte, y quitándo-y territoriu al xugador B.

Si'l xugador A fallare, porque nun espetó la navaya o porque espetó fuera de la parte del otru xugador, cámbiase'l turnu y ye'l xugador B el qu'empieza a recuperar colos sos llanzamientos el terrén perdíu.

El xuegu termina cuando'l cachu de terrén d'ún de los xugadores ye tan pequeñu que nun fai posible poder llanzar dende él al xugador pa poder dir recuperando'l terrén que-y fuere ganando l'otru xugador.